

Åtta moderata pionjärer

ANN-MARIE PETERSSON

De kvinnor som tog initiativet till den första föreningen med moderata kvinnor och de allra första förtroendevalda kvinnorna förtjänar en utförligare presentation. I detta avsnitt, byggt på Stina Nicklassons bok *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap*, presenteras dessa var och en på sitt sätt framstående företrädare. Vilka var de, vad hade de för bakgrund och vilka visioner drev dem?

Ebba von Eckermann (1866–1960)

Vi börjar med Ebba von Eckermann, den första ordföranden i Stockholms Moderata Kvinnoförening. Hon levde ett långt liv och kom därmed att uppleva en samhällsförändring utan motstycke i Sverige. Hon var äldsta dotter till greveparet von Hallwyl, i dag kanske mest kända genom hemmet, som blivit ett museum i Stockholm.

Som brukligt var fick Ebba von Eckermann undervisning i hemmet, till en början tillsammans med sina yngre systrar. 16 år gammal fick hon börja i Wallinska skolan och två år senare tog hon studentexamen tillsammans med åtta andra flickor på Wallinska skolans latinlinje. Hennes egen önskan var att studera vidare, helst för att bli arkitekt, men annars med universitetsstudier i andra ämnen. Trots att föräldrarna hade alla möjligheter att bekosta studier åt henne, tilläts hon inte att studera vidare. Det var ännu ett fåtal kvinnor som fortsatte med högre studier, men för Ebba förefaller det ha blivit en stor besvikelse. Vi kan se hur hon hela sitt liv kom att arbeta med att underlätta flickors studier och hur hon ägnade en livsgärning åt kvinnosaken i många av dess olika aspekter. Ett möte med Esselde, det vill säga Sophie Adlersparre, innebar att hon deltog i

Ebba von Eckermann. Oljemålning av Julius Kronberg.

styrelsen för Fredrika-Bremer-förbundet (FBF) ifrån dess början år 1884.

20 år gammal gifte sig Ebba med den 12 år äldre löjtnanten i flottan, Wilhelm von Eckermann och flyttade därmed till Karlskrona. Under de fem år paret bodde där föddes tre av barnen. På grund av vacklande hälsa tog Wilhelm von Eckermann avsked från flottan. Ebbas mormor köpte en stor, men förfallen egendom åt dem, Södertuna i Södermanland, där Ebba fick utlopp för sin energi och intresse för bygghus och gården sattes på fötter.

Wilhelm von Eckermann blev funktionär vid hovet från och med 1907 och familjen bodde därefter mestadels i Stockholm. Ebba von Eckermann deltog aktivt i FBF och framför allt i dess stipendienämnd. Vi vet att hon själv donerade medel till fonden och hon skrev en historik om fondens verksamhet vid femtioårsjubileet 1934, då hon ännu var dess ordförande. Stipendieinstitutionen gällde obemedlade flickor, som själva måste förtjäna sitt uppehälle.

Stockholms Moderata Kvinnoförening – en plattform

Det eckermanska hemmet blev det centrum där moderata kvinnor med förankring i FBF och andra föreningar träffades och dryftade samhällsfrågor. Där utformades också planerna till den första moderata kvinnoföreningen, Stockholms Moderata Kvinnoförening, Stockholms MKF.

Som ordförande i Stockholms MKF hade Ebba von Eckermann en plattform för att föra ut förbundets åsikter. Det första framträdandet, då hon höll ett längre tal, var inför kommunalvalet 1912. Det väckte uppmärksamhet och bedöms ha påverkat nomineringarna till stadsfullmäktigevallet i Stockholm så att två kvinnor denna gång kom på valbar plats på listan. Dessa var Bertha Wellin och Stina Quint.

Ebba von Eckermann var en hårt arbetande ledare som ordförande för Stockholms MKF. Hon omnämns som en publikdragande talare, hon var kunnig och engagerad. Ofta talade hon om sitt favorittema; utbildningens betydelse för både män och kvinnor.

Hon var angelägen om att hennes egna barn inte skulle behöva sakna en god utbildning. Den äldsta dottern studerade medicin, blev färdig läkare, men smittades av tuberkulos och avled 1914. Ebbas och Wilhelms fjärde barn hade dött sex år gammalt i difteri, under en epidemi

som grasserade i Sverige 1898–99 och som beräknas ha skördat mer än 20 000 offer. Det var ett hårt slag för föräldrarna och Ebba von Eckermanns energi leddes alltmer in på frågor om förbättrad sjukvård och medicinsk forskning. Utöver ordförandeskapet i SMKF, som hon lämnade 1922, och fortsatt engagemang i FBF, kom hon att bland annat inneha uppdrag i styrelserna för Sophiahemmet, Eugeniahemmet, Röda Korset, kyrkliga och kommunala uppdrag i Frustuna, där också egendomen Södertuna krävde insatser från hennes sida.

Det är framför allt de 12 åren då Ebba von Eckermann var intensivt engagerad ordförande, först i Stockholms MKF och sedan i SMKF, som ger henne en plats som pionjär i de moderata kvinnornas historia. Då hon avgick sade hon själv att hon gav plats åt ”en mera konciliant person”. Hon var en briljant talare och skribent, en vidsynt och sällsynt orädd person. Hon poängterade med eftertryck betydelsen av kvinnornas och kvinnoföreningarnas självständighet, inte minst i det politiska arbetet.

Hon drabbades av djupa personliga sorger, kanske allra mest genom att två av barnen dog i unga år, men vände sin energi till att bearbeta angränsande och angelägna samhällsfrågor.

Lizinka Dyrssen (1866–1952)

Lizinka Dyrssen var jämnårig med Ebba von Eckermann. Hon växte upp först på Lennartsnäs gods i Uppland. När hon var åtta år flyttade familjen mer permanent till Stockholm. Hennes far, friherre Gustaf af Ugglas, var jurist, godsägare, politiker och ämbetsman och avslutade sin karriär som överståthållare i Stockholm. Redan 36 år gammal var han konsultativt statsråd, han deltog i ständsriksdagen och blev sedan vald till ledamot i första kammaren åren 1866–93. Han var ordförande för det då nystartade försäkringsbolaget Skandia, arbetade aktivt för högre utbildning i Stockholm och blev den förste ordföranden i Stockholms högskolas styrelse. Modern, som kom från familjen Björnstjerna, dog då Lizinka var 15 år. Också männen i moderns släkt hade varit ämbetsmän och aktiva politiker. Lizinka Dyrssen var den enda av de här presenterade moderata kvinnorna som kom från en familj där det politiska intresset var dominerande.

Lizinka Dyrssen.

22 år gammal gifte sig Lizinka med den 30-årige sjöofficeren Wilhelm Dyrssen. Han gjorde snabb karriär, blev konteramiral och förde befälet över kustflottan år 1905. Åren 1906–1907 var han sjöminister i Arvid Lindmans första ministär.

I Röda Korset, rösträttsrörelsen och Fredrika-Bremer-förbundet

Lizinka Dyrssens verksamhet utanför hemmet var framför allt ägnat Röda Korset. I dess första stadgar angavs, ”Fruentimmer är inte förhindrade att som medlemmar ingå i föreningen”. Röda Korset hade under fyrtio år en särskild kvinnoförening med insamling av persedlar och tillverkning av sjukvårdsmaterial på programmet, men först i början av 1900-talet kunde kvinnor ingå i den gemensamma överstyrelsen. Lizinka Dyrssen, som 1906 utsetts till ordförande i kvinnoföreningen, tidigare damkommittén, blev en av de första i överstyrelsen. Som sådan verkade hon fram till 1926. Hon uttryckte sin vision av Röda Korset bland annat i en artikel 1920, där hon angav hur människor med olika åskådningar kunde arbeta gemensamt och därmed bidra till demokratins utveckling.

Liksom Ebba von Eckermann var även Lizinka Dyrssen ansluten till Fredrika-Bremer-förbundet och från 1901 var hon medlem av styrelsen. Hon var liksom flera övriga här presenterade moderata kvinnor med i Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt (LKPR) redan från starten. Våren 1908 var hon en av LKPR:s huvudtalare vid en uppmärksammas konferens, dit riksdagsmännen hade inbjudits. Hon var vidare en tid ordförande i Stockholmsavdelningen för LKPR, där hon bland andra kom att lära känna Louise Stenbock.

Lizinka Dyrssen tillhörde den grupp som samlades hos Ebba von Eckermann och diskuterade hur de moderata kvinnorna skulle organisera sig. Hon omnämnes som diskussionsledare i förberedelserna inför etableringen av Stockholms Moderata Kvinnoförening. Hon ingick också i dess första styrelse från starten 1911 till 1918.

Det måste ha betraktats som uppseendeväckande att Lizinka Dyrssen agiterade i egenskap av statsrådinna för att påverka en fråga, där den sittande regeringen och dess stödpartier hade en nyckelposition. Maken

Wilhelm Dyrssen visade uppenbarligen förståelse för hennes samhällsintressen, även om han inte kunde påverka frågan i regeringen så som hon önskade.

1918 blev Lizinka Dyrssen vice ordförande i FBF och dess ordförande åren 1920–1937, under vilken tid hon kom att utföra ett imponerande arbete. En bestående insats för kvinnors utbildning skedde genom etableringen av ett seminarium för lanthushållslärarinnor. Fredrika-Bremer-förbundet strävade efter att höja kompetensen inom området och etablera lanthushållsskolor. Lizinka Dyrssen lyckades utverka en donation från konsuln Oscar Ekman så att seminariet för lanthushållslärarinnor i Rimforsa i Östergötland kunde komma till stånd. Lizinka Dyrssen blev den reella tillskyndaren av seminariet och lade ner mycket kraft i dess uppbyggnad. Så småningom inrangerades Rimforsaseminariet i den statliga skolbyråkratin, varifrån det också senare finansierades fram till nedläggningen på 1960-talet.

Lizinka Dyrssen och Ebba von Eckermann kände varandra väl, ända från barndomen och senare ifrån Fredrika-Bremer-förbundet och rösträttsrörelsen. De hade dessutom likartade förhållanden som hustrur till sjöofficerare. Kring dem samlades ytterligare några kvinnor med likartade intressen för kvinnosaken. Dessa kom att utgöra kärnan i den grupp som bildade Stockholms MKF. Lizinka Dyrssen med sitt demokratiska patos, sitt metodiska arbetssätt och sin tränade organisationsförmåga torde ha varit en stark och pådrivande kraft både i etableringen av MKF och under dess första verksamhetsår.

Louise Stenbock (1879–1978)

Louise Stenbock, född Mörner tillhörde en något yngre generation än de båda nyss nämnda, och levde längre än de. Hon föddes i Herrborum i Östergötland. Hon var mycket musikalisk och musiken blev ett huvudintresse för henne. Hon utbildades vid konservatoriet i Dresden, och återkom till Sverige vid 25 års ålder 1905. 1908 gifte hon sig med Carl Magnus Stenbock, som just inlett sin bana som bibliotekarie vid Kungliga Biblioteket i Stockholm.

Louise Senbock.

Organisatör och föredragshållare

1909 finner vi Louise Stenbock som aktiv i den kvinnliga rösträttsrörelsen, där hon blev sekreterare i stockholmsavdelningen. Hon var språkkunnig och kom att få ett stort ansvar för förberedelserna till 1911 års stora internationella kongress i Stockholm med den kvinnliga rösträttsrörelsen. Lydia Wahlström var från början missbelåten med att det var en grevinna som skulle sköta det tunga och ansvarsfulla arbetet. Hon hade som många andra denna tid fördomar mot adelsdamer som hon betraktade som en sorts lyxvarer. Men hon måste snart medge att Louise Stenbock var väl ägnad att sköta den stora organisationen vid kongressen.

Louise Stenbock var en av de fyra kvinnor som under möten hos Ebba von Eckermann diskuterade utformningen av det moderata kvinnoförbundet.

Louise Stenbock hade som sekreterare täta kontakter med Lizinka Dyrssen, under dennas tid som ordförande i Stockholmsavdelningen av LKPR. När Stockholms Moderata Kvinnoförening konstituerades, ingick Louise Stenbock i styrelsen, där hon kvarstod i fem år.

Styrelseledamöterna var ständigt i elden. De ordnade utbildningar, producerade trycksaker och reste på föredragsturnéer ute i landet. Louise Stenbock var en efterfrågad föredragshållare, välkänd som synnerligen slagfärdig i debatter.

Inom MKF:s styrelse var Louise Stenbock den som särskilt tydligt och kompromisslöst visade sin inställning i rösträttsfrågan. Det mest uppmärksammade anförandet som representant för moderatkvinnorna höll Louise Stenbock vid det stora rösträttsmötet i Auditorium i Stockholm den 13 maj 1917 med oavvisligt krav på rösträtt för kvinnorna på samma villkor som för männen. Mötet agiterade för rösträttsfrågans lösning vid årets riksdag och antog en resolution med krav på att riksdag och regering skulle tillerkänna kvinnor fullt politiskt medborgarskap.

Skriftställare, journalist

Under vistelsen i Stockholm skrev Louise Stenbock tre verk som behandlade hembygden i Östergötland; Herrborum, Thorönsborg och Hofsta. Hembygden lockade och när maken fick en tjänst som stiftsbibliotekarie i Linköping, flyttade familjen dit. Därmed lämnade Louise Stenbock sina uppdrag – och musiklivet – i Stockholm. Hennes pionjärinsats för kvinnornas medborgarskap blev kort, men intensiv.

I fortsättningen möter vi henne emellanåt som skribent i Medborgaren, men oftare som frilansande journalist med inriktning på litteratur- och musikkritik i *Östgöta Correspondenten*. Därjämte lade hon ner ett betydande arbete som sekreterare i Föreningen för Östergötlands barn, från början en liten lokalförening i Linköping, som kom att växa ut till en länsorganisation med 12 000 medlemmar. Organisationen initierade och stödde barnsjukhus och hjälpte behövande skolbarn under 1920- och 1930-talet.

Vid 1930-talets början övertog Louise Stenbeck ansvaret för Herrborum sedan föräldrarna gått bort. På denna gård nära kusten gjorde hon sig känd för att bedriva en både rationell och miljövänlig skogsvård, något som kom att rendera henne officiella utmärkelser.

Från att ursprungligen ha tänkt sig en musikalisk karriär, hade omständigheterna lett in Louise Stenbeck i verksamheter inom politik, författarskap, journalistik, praktisk socialvård och en halvsekkellång period med jordbruk och aktiv skogsvård, en föregångare för senare tids miljöintresserade. Den direkta politiska insatsen blev kortvarig, ca fem år under tiden i Stockholm. Louise Stenbeck var en mångsidigt begåvad person, som bröt nya vägar inte bara inom det politiska fältet utan även inom journalistik och skogsvård.

Cecilia Milow (1856–1946)

Cecilia Milow föddes i Göteborg som dotter nummer fem i familjen. Fadern var affärsman, kommen från Tyskland, modern var född och utbildad lärarinna från England. En djup ekonomisk kris vid slutet av 1850-talet ledde till att fadern gjorde konkurs och emigrerade med förhoppning att bygga upp en ny tillvaro i USA, dit även familjen skulle ansluta sig; något som emellertid aldrig kom till stånd. Modern fick försörja familjen med de fem små barnen och det gjorde hon som lärare i engelska. Hon flyttade till Stockholm och inrättade snart en privatskola, som också gav de fem döttrarna Milow deras huvudsakliga utbildning.

När Cecilia var 18 år fick hon arbete som guvernant i olika familjer – en vanlig försörjning för bildade unga kvinnor. Efter 10 år hos olika familjer fick hon möjligheter att studera i England och vid återkomsten

därifrån etablerade hon en flickpension i Skövde, som hon ledde under 15 år. Så långt är hennes liv likt flera andra välutbildade ogifta unga kvinnors, det är lärarinyrket som är det vanligaste, men utöver detta visar hon det tämligen ovanliga initiativet att grunda en skola och flickpension.

Under den här tiden publicerade hon också varje år en barn- och ungdomsbok under pseudonymen Tante Cissy. Dessutom översatte hon engelska författare till svenska och hon skrev en engelsk litteraturhistoria i två delar. En av hennes drivkrafter var ett högt ställt bildningsideal; det borde finnas tillgång på god litteratur för flickorna och de borde veta mer om utländsk litteratur. Att introducera engelskspråkig litteratur var i sig en pionjärgärning, eftersom Sverige till stor del hörde till den tyska kulturkretsen under denna tid.

Hennes arbetskapacitet var häpnadsväckande: samtidigt som hon ledde flickpensionen i Skövde, skrev hon böcker och arbetade dessutom på sin universitetsexamen vid Oxford, dit hon reste under skolans sommaruppehåll varje år. 1898 var hon klar med sin examen och samtidigt lade hon fram det stora arbetet *Litteraturhistoriska bilder från Storbritannien*. Dessutom började hon etablera sig bland den moderata kvinnorörelsens blivande pionjärer och ledargestalter. Hon var med i Fredrika Bremer-förbundet och i rösträttsrörelsen, LKPR.

1902 reste Cecilia Milow till USA för att studera hur man ordnade med klubbar för pojkar i amerikanska fabriksstäder. Därmed bröt hon ordentligt med den traditionella synen på kvinnans roll. Syftet med resan var att studera hur man kunde ordna för pojkars och unga mäns fritid mot bakgrund av de ungdomsproblem som fanns i snabbt växande städer, i synnerhet i Stockholm. Och dessutom reste hon ensam – något som få kvinnor gjorde, men som Fredrika Bremer också gjort tidigare. Cecilia Milow publicerade en intressant redogörelse över sina i USA förvärvade erfarenheter. Liksom Fredrika Bremers *Hemmen i den nya världen* flera årtionden tidigare, förtjänar Cecilia Milows resebeskrivning att läsas än i dag.

Cecilia Milow reste till New York, träffade Cornelius Loder, som ledde pojklubbarna inom YMCA, motsvarigheten till KFUM, som avsåg att ge framför allt fabriksungdomar utbildning och meningsfull fritid. Hon åkte också till Fall River, en industristad några mil utanför Boston, där en annan eldsjäl, Thomas Chews, hade organiserat en pojklubb, som betraktas som mönsterbildande. Klubben drevs av pojkarna själva.

Cecilia Milow konstaterade att den inte hade karaktären av välgörenhetsinrättning. Pojkarna hade tillgång till lokaler för gymnastik och idrott, till föreläsningar och ett gott bibliotek. De erbjöds yrkesutbildning i olika hantverk. För klubbens ledning fanns administration, en kader av lärare och kunniga instruktörer. Vistelsen i USA var omtumlande för Cecilia Milow och när hon kom hem rapporterade hon entusiastiskt om vad hon sett.

Våren 1904 rapporterade tidningarna om stora slagsmål på Biblioteksgatan mellan olika ungdomsgäng. Det krävdes åtgärder mot ligisterna. I den rätt upphetsade debatt som följde på händelserna uppstod också idén att se till att det fanns något för ungdomarna att göra på fritiden.

Kungsholmen var en snabbt växande stadsdel med en stor andel barn och ungdomar. Oscar Ekman, känd affärs- och finansman från Göteborg och stor mecenat, förband sig att finansiera en pojkklubb – om Cecilia Milow åtog sig att leda verksamheten. Det gjorde hon och organisationen blev kopierad efter vad hon sett i Fall River. Yrkesutbildning blev viktig, dessutom förekom kurser i teoretiska ämnen vid sidan av gymnastik, idrott och annan fritidsverksamhet. Klubben verkade i två avdelningar, en för de yngre 10–14 år, en för åldrarna 15–20 år. Ett städigt mål mat serverades på eftermiddagen.

Cecilia Milow gav sig direkt ut i ungdomsgången och lyckades intressera dem för klubben. Hon omtalas som en gudabenådad pedagog. I många år hade hon undervisat flickor, men hon uppskattade själv ännu mera arbetet med dessa understimulerade arbetarpojkar. Enligt pojkarna var hon en fantastisk berättare. Hon fick också pojkarna att börja läsa tidningar och böcker från biblioteket.

Det bildades musik-, sång- och teatergrupper, som uppträdde för allmänheten. Det man tillverkade i yrkesutbildningen såldes på basarer. Lördagar ordnades dansaftnar med de äldre pojkarnas flickvänner. Söndagar inbjöds pojkarnas familjer till samkväm med underhållning. Utmärkande för Kungsholmens ungdomsklubb var ett nära samarbete mellan pojkarnas föräldrar och klubbens ledare.

Allt var inte en idyll. En del pojkar hamnade i klammeri med rättvisan

Cecilia Milow.

och Cecilia Milow kontaktade då polisen, sociala myndigheter och arbetsgivare.

Ett nytt tillskott fick klubben i ett område vid Åkeshov nära sjön Judaren. En scoutkår hade också bildats på Kungsholmen och kårverksamhet i naturen blev en sammanhållande kraft i pojkarnas liv. Åren 1904 till 1922 nyinskrevs varje år ca 150 nya pojkar i klubben, tillsammans var det flera tusen pojkar som var med i Kungsholmens ungdomsklubb. Ett 20-tal ledare var engagerade under ett verksamhetsår och ett växlande antal speciella funktionärer. Pojkarna stod själva för städning och reparationer av lokalerna, de drog in en del pengar vid basarer och öppna tillställningar, men det behövdes ändå sponsorer.

Så småningom kom andra möjligheter för ungdomarna. Idrottsföreningar öppnade verksamhet för ungdomar, det skedde successivt efter Stockholmsolympiaden 1912, och folkbiblioteken utvecklades och fick ett allt rikligare utbud. 1922, när Cecilia Milow var 66 år, lämnade hon ledningen för klubben.

Politiskt befann sig Cecilia Milow bland de moderata kvinnorna i LKPR och i Moderata Kvinnoförbundet. Men sina mesta politiska aktiviteter utvecklade hon i Svenska Folkförbundet, SF, där hon tillhörde en av initiativtagarna. Mot socialistiska idéer ställde Folkförbundet värdet av personlig frihet, värnande av familjen och privat äganderätt. Det strävade efter en human socialpolitik med åldersdoms- och invalidförsäkring, förbättrad folkundervisning och bättre möjligheter att skaffa sig ett eget hem. Reformen i Sverige skulle, menade de, bidra till att minska emigrationen. Dessutom fokuserade SF på kvinnornas situation. SF var inte något politiskt parti, men uttryckte politiska åsikter som en påtryckningsgrupp med lobbyverksamhet riktad mot partierna. Folkförbundet blev för många kvinnor något av en politikerskola.

AVF, sedermera Högerpartiet moderniserade så småningom sitt program med inspiration från Folkförbundets åsikter och när den allmänna rösträtten hade genomförts hade SF i den delen spelat ut sin roll. Ännu en tid fortsatte emellertid SF som folkbildningsorganisatör.

Inför det första kommunalvalet med valrätt för kvinnor höll moderata kvinnor i Stockholm sitt första valmöte och Cecilia Milow höll ett anförande om kvinnors kommunala rättigheter och skyldigheter. Hon presenterades som pedagog, publicist och socialreformator.

Cecilia Milow tycks ha haft tid med allt. Hon blev redaktör för Svenska Folkförbundets tidning Folkviljan, där hon skrev otaliga artiklar och

ledare fram till mitten av 1920-talet samt anordnade kurser i synnerhet för unga kvinnliga medlemmar. Cecilia Milow var en av de fyra initiativtagarna till Stockholms Moderata Kvinnoförening 1911 och hon ingick ifrån första början i dess styrelse.

Cecilia Milow skrev dagbok under större delen av sitt långa verksamma liv. ”Inte en dag utan en rad.” Detta blir också titeln på en bok som Stina Nicklasson har skrivit. Där kan man läsa mer om Cecilia Milow som pedagog, författare, politiker och journalist – och om hur denna dynamiska dam, berömd för sina vackra hattar och sina årliga födelsedagsmottagningar, blev en entusiastisk filmälskare på äldre dar.

Valfrid Palmgren (1877–1967)

Valfrid Palmgren blev högerns första kvinnliga ledamot av Stockholms stadsfullmäktige, vald 1910, det vill säga första gången kvinnor var valbara. Vem var hon och vilken bakgrund hade hon som gjorde henne till pionjär inom flera områden?

Namnet Palmgren associeras kanske ännu i dag till Palmgrenska samskolan i Stockholm, den första i sitt slag. Skolan etablerades av Valfrid Palmgrens far. Han visade i praktisk handling en väg för hur kvinnor skulle bli mer jämställda med männen. Han hävdade i debatten att kvinnor hade samma rätt och samma möjligheter att tillgodogöra sig utbildning som männen och menade att kvinnorna borde ha möjligheter att nå samma positioner i yrkeslivet som männen innehade. Ett sätt att jämställa utbildningen vore att gossläroverken öppnades för flickor.

Valfrid Palmgren kom att från sex års ålder få sin utbildning i Palmgrenska samskolan med dess för tiden radikala inställning till flickors kapacitet och jämställd utbildning. Hon blev student vid 18 års ålder vid samskolan och började därefter studera språk vid Uppsala universitet, varvat med tjänst som lärare i språk vid faderns skola. 1905 disputerade hon i romanska språk och började därefter som den första kvinnliga amanuensen på Kungliga Biblioteket i Stockholm.

Valfrid Palmgren.

Folkbiblioteksutredare

Valfrid Palmgren insåg tidigt skillnaderna mellan forskningsbibliotekens roll och bibliotekens roll i folkbildningen. Hon fick på statligt stipendium resa till USA för att studera det amerikanska biblioteksväsendet. Vid hemkomsten gav hon ut sina erfarenheter därifrån i tryck och framför allt boken *Bibliotek och folkuppfostran* väckte stor uppmärksamhet. Den blev även översatt till flera språk.

Själv fortsatte hon sin biblioteks bana med inriktningen att skapa allmänna bibliotek för folkbildning och folkuppfostran. På KB organiserade hon utbildningar för blivande bibliotekarier och dessutom ställde hon sig i spetsen för att ett barn- och ungdomsbibliotek skulle komma till stånd i Stockholm. Det förverkligades genom en insamlingskampanj och kvalificerad personal anställdes.

I Stockholm var hon en välkänd och respekterad kulturpersonlighet. Utöver biblioteksfrågorna hade hon särskilt studerat bostadsfrågor bland annat genom en studieresa till Berlin och ville dessutom verka för förbättring av folkskolan i Stockholm. Två kvinnor valdes in i Stockholms stadsfullmäktige 1910, Valfrid Palmgren, som företrädde AVF samt Gertrud Månsson, socialdemokrat.

Valfrid Palmgren höll ett uppmärksammat anförande i Stockholms stadsfullmäktige om biblioteksfrågorna, och invaldes i en kommitté för att utreda biblioteksfrågorna, tillsammans med fyra män från stadsfullmäktige. Hon hade självklar kompetens för uppdraget. Till sina erfarenheter som bibliotekarie och bibliotekarieutbildare kunde hon lägga ett utredningsuppdrag, som hon erhållit av regeringen Lindman. Hon blev 1909 ensam ansvarig för den så kallade folkbiblioteksutredningen i Sverige. Utredningen avlämnades 1911 och kom att bli grunden för folkbiblioteksväsendet i Sverige.

Trots att Valfrid Palmgren var stadsfullmäktigeledamot i bara ett år, satte hon tydliga avtryck i fullmäktigearbetet såväl i fråga om biblioteksfrågorna som en rad andra områden. Hon krävde nya semesterbestämmelser, eftersom de gamla missgynnade kvinnorna. Då semesterns längd var knuten till lönegrad, låg kvinnorna, som hade föga befordringsmöjligheter, på en låg nivå. Valfrid Palmgren krävde i stället en koppling till tjänsteår. Hennes yrkande blev också fullmäktiges beslut.

Svenskhetens företrädare i Danmark

Anledningen till avsägelsen från stadsfullmäktige 1911 var att Valfrid Palmgren gifte sig och flyttade till Danmark. Som fru Munch-Petersen kom hon att bli välkänd i Köpenhamn. Hon blev ledare för kurser i svenska språket vid Köpenhamns universitet, först som oavlönad lärare, men senare utnämnd, som den första kvinnan, att undervisa vid Köpenhamns universitet. Hon blev känd också genom att skriva svensk-danska och dansk-svenska ordböcker och grammatiker, hon föreläste runt om i Danmark och blev, då radion spreds, en känd radioröst med sina kurser i svenska. Det berättas om henne att hon i sina radioprogram under andra världskriget, infogade kodade meddelanden till den danska motståndsrörelsen.

Stina Quint (1859–1924)

Lilly Hellström (1866–1930)

Stina Quint och Lilly Hellström arbetade tillsammans under en stor del av livet. Stina Quint var bonddotter från Skåne, född i Frillestads socken utanför Helsingborg. Hon började redan som 17-åring på seminarium och blev utbildad folkskollärare. I Nyköping lärde hon känna Lilly Hellström, som var sju år yngre, dotter till en av landets mera välkända bokhandlare, Emil Kullberg. Också Lilly Hellström arbetade en tid som lärare i Nyköping. Hon gifte sig i Nyköping med Johan Hellström, men äktenskapet slutade tragiskt med att han avled endast två månader efter bröllopet.

Både Stina Quint och Lilly Hellström var intresserade av att barn skulle ha god litteratur att läsa, men det fanns, tyckte de, alldeles för lite av god och lättillgänglig läsning för skolbarn. Stina Quint tog kontakt med Sophie Adlersparre, den välkända signaturen Esselde, också tidningsutgivare, och fick hennes stöd för projektet Folkskolans Barntidning. Tidningen skulle vara roande, ge stimulerande läsning och förhoppningsvis ha ett uppfostrande inflytande på folkskolans barn. Tidningen fick löfte om medverkan från ett 30-tal välkända författare och publicister. Stina Quint startade ett eget förlag, vars första utgåva var Folkskolans Barntidning. I förlaget engagerades också Lilly Hellström. Några år senare flyttade förläggarna med hela verksamheten till Stockholm.

Stina Quint.

Där expanderade företaget och kom att utge både barn- och ungdomsböcker. Stina Quint och Lilly Hellström byggde vidare på det stora kontaktnät, som hade understött utgivningen av Barn-tidningen och i synnerhet Stina Quint blev en välkänd personlighet i Stockholm. Hon var i tolv år med i Stockholms kvinnoklubb, ett nätverk av kvinnor från olika arbetsfält, som samlades för diskussioner kring kvinnors verksamhet och inbördes stöd. Och i likhet med många andra moderata kvinnor engagerade hon sig i Fredrika-Bremerförbundet, där hon bland annat blev ansvarig för ekonomin för tidningen Dagny, då utgivningen omorganiserades. Stina Quint återfinns också i styrelsen och som kassaförvaltare i Stockholms

kvinnliga rösträttsförening, då den inledde sin verksamhet 1902, en post som hon innehade i tio år.

Som nämnts tidigare flyttade Valfrid Palmgren till Danmark, då hon gifte sig och slutade därmed som stadsfullmäktig i Stockholm. På högerens lista inför 1912 års stadsfullmäktigeval utökades kvinnorepresentationen: förutom Bertha Wellin stod Stina Quint på listan och båda invaldes. 1913 tillkom Alma Hedin, som då ersatte en avgången företrädare. Till valet 1914 skulle det väljas företrädare för fyra år och då placerades de tre numera i stadsfullmäktiges politik erfarna kvinnorna på valbar plats och samtliga invaldes.

Stina Quints intressen i stadsfullmäktige var framför allt skolfrågorna. Hon utsågs också bl.a. till inspektör av Stockholms barnavårdsnämnds barnhem. Den viktigaste förtroendeposten torde ha varit ledamotskapet i Stockholms stads folkskoledirektion med den därtill knutna barnavårdsnämnden. Då hon 1918 lämnade sitt uppdrag, höll hon ett brandtal i stadsfullmäktige om behovet av att värdera lärarnas arbete och fortbildning samt om deras betydelse för kulturens roll i samhället. Vid avgången hyllades Stina Quint bl.a. av tidningen Idun som en pålitlig kraft framför allt när det gällde att värna om folkskolan och om elevernas intressen.

Stina Quint var med i Stockholms Moderata Kvinnoförening och då moderata kvinnor bildade sin egen rösträttsförening, MKR, 1917 blev Stina Quint vice ordförande. 1919 verkade hon i ytterligare en kvinno-

organisation inför stundande kommunalval, Moderata Partiets Kvinnokommitté, MPK.

Efter valrörelsen gjorde Stina Quint ett försök att lösa frågan om kvinnornas fortsatta ställning inom AVF. Det förslag som hon konstruerade bestod av en gemensam överstyrelse av män och kvinnor med ett verkställande utskott med jämn representation av män och kvinnor, en gemensam ombudsman med en manlig och en kvinnlig sekreterare. Kvinnorna inom partiet skulle då samlas i en högerns kvinnoorganisation. Förslaget är intressant, men kunde inte genomföras. Med facit i hand kan vi se att en sådan lösning skulle ha gett kvinnorna en starkare ställning inom partiet än den som så småningom blev följd av en sammanslagning av SMKf med Centrala Kvinnokommittén 1937.

Lilly Hellström.

Stina Quint ägde ensam förlaget och förestod skickligt dess PR-verksamhet. Hon höll kontakterna med författare och press medan Lilly Hellström var den anställda förläggaren-redaktören, som fick utgivningarna att fungera. Båda var skickliga ekonomer och framgångsrika yrkeskvinnor inom ett område, där de som kvinnor bidrog till att bryta ny mark. Stina Quint hade konstnärliga intressen och målade gärna i mån av tid. Under hennes resor, framför allt till Italien, var det Lilly Hellström, som förestod förlaget.

Också Lilly Hellström återfinns i Fredrika-Bremer-förbundet, en tid som kassaförvaltare. Lilly Hellströms politiska engagemang var inte lika omfattande som Stina Quints. Det är ändå ansevärd uppgifter, som hon innehade. Hon var medlem av Stockholms Moderata Kvinnoförening och verksam inom stockholmshögerns organisation och vi finner henne som styrelseledamot i Moderata Kvinnors Rörsträtsförening, konstituerad den 15 maj 1917. Vidare kom Lilly Hellström att ingå i Moderata Partiets Kvinnokommitté, som verkade framför allt inför 1919 års kommunalval.

Vi vet att Lilly Hellström lanserades som kandidat till andrakammarvalet 1921, Det blev nu inte Lilly Hellström, utan Bertha Wellin som återfanns på valbar plats, men vi kan ändå utgå från att lanseringen av Lilly Hellström berodde på att även hon hade ett utomordentligt gott anseende i skilda kretsar inom AVF och de olika kvinnorörelserna.

Stina Quint avled hösten 1924 och därmed förändrades situationen

även för Lilly Hellström. Förlaget Folkskolans Barntidning övergick till Stina Quints släktingar, varvid Lilly Hellström blev kvar som ensam ledare av företaget i sex år. Hon hade även i fortsättningen politiska uppdrag, till exempel som elektor för val av riksdagsledamot till första kammaren, inspektris för barnavårdens barnhem och mycket annat. Hon gick ur tiden 1930, 64 år gammal. Vid hennes bortgång skrev den moderata kvinnorörelsen om henne: ”med Lilly Hellström förlorade inte endast Sveriges Moderata Parti en av sina dugligaste medlemmar utan hela den svenska kvinnovärlden en av sina fullödigaste representeranter.”

Jeanna Nilsson (1867–1945)

Medan samtliga personer som presenterats ovan har haft sin hemvist under längre tid i Stockholm, kom Jeanna Nilsson, född Höjer, att hämta sina erfarenheter och tillbringa den största delen av sitt verksamma liv i Värmland. Hon föddes 1867 och växte upp som enda barnet i ett prästhem, först i Karlstad, sedan i Ölme församling. Hemmet var präglad av intresse för samtiden, där lästes tidningar, det diskuterades politik och hemmet blev dessutom en mötesplats för musicerande ungdomar.

Jeanna påbörjade en utbildning som sångerska, först i Örebro, och sedan i Stockholm. Hon studerade sång i sex år, hon gav en del konserter och förutspåddes en lovande framtid. Men efter flera plågsamma halsinfektioner lade hon sångkarriären på hyllan och bestämde sig för att gifta sig med lantbrukaren på Sjöstad, agronomen August Nilsson. De fick fem barn och Jeanna Nilsson förestod ett stort lantbrukshushåll med sin stora familj, pigor och drängar. Någon gång kunde hon göra sig fri och åka till Stockholm för att höra konserter eller gå på operan, hennes stora intressen. Ibland sjöng hon i kyrkorna på orten.

Jeanna Nilsson.

Svenska Folkförbundet

Jeanna Nilssons väg till det politiska engagemanget förefaller ha gått via Svenska Folkförbundet. Svenska Folkförbundet omnämndes ovan i presentationen av Cecilia Milow, som ingick i dess styrelse från grundandet. Här kan nämnas hur Svenska Folkförbundet uttalade sig mycket distinkt om värdet av kvinnlig rösträtt:

Då nationens bästa krafter till stor del utgöras av Sveriges kvinnor, anser förbundet att statslivet inte längre kan undvara de kvinnliga krafterna, utan vill förbundet medverka till att bereda kvinnorna tillfälle att lika med männen göra sitt inflytande gällande vid samhällsfrågornas lösning. Svenska Folkförbundet vill jämväl söka verka för en högre värdesättning av det kvinnliga yrkesarbetet.

Att kvinnor kom att attraheras av Svenska Folkförbundet är mot denna bakgrund inte att förvåna sig över. Redan efter ett verksamhetsår hade 137 lokalavdelningar bildats och i maj 1908 rapporteras att en lokalavdelning hade bildats i Värmland med Jeanna Nilsson som ordförande. Vid förbundets årsmöte i Stockholm samma år deltog hon som valt ombud från Värmlands län och utsågs som suppleant i Svenska Folkförbundets centralstyrelse.

Cecilia Milow ingick i styrelsen och kontakten med henne kom att få stor betydelse för Jeanna Nilsson. Jeanna Nilsson engagerade sig i pansarbåtsinsamlingen och utvecklade stor talang som talare, själv övertygad om vikten av att satsa på Sveriges försvar. Efter pansarbåtsinsamlingen ingick hon i Kvinnoföreningen för Sveriges sjöförsvar och hon var en ofta anlitad föredragshållare på olika orter i Värmland. 1914 vidgades området till Närke och Västergötland förutom Värmland. Barnen behövde henne inte hemma lika mycket som förut, men hon tänkte på dem när hon uttryckte sin förhoppning om att de skulle få uppleva ett samhälle med samma rättigheter för kvinnor och män.

Då Sveriges Moderata Kvinnoförbund konstituerades 1915 fanns Jeanna Nilsson med som en av styrelseledamöterna. Hon anlidades ofta som talare i olika föreningar och hon samverkade framför allt med Ebba von Eckermann och Cecilia Milow i arbetet. Det förefaller som om de tre utgjorde ett beredande arbetsutskott inom styrelsen. Det krävdes en förutseende taktik, i synnerhet då konkurrensen mellan det självständiga SMKf och Allmänna Valmansförbundets strävan att enrollera kvinnorna till partiets kvinnoförbund blev tydlig på det lokala planet. Jean-

na Nilsson tillhörde dem som konsekvent hävdade bevarandet av SMKF:s självständighet.

Norrlandsfrågan

Vid SMKF:s ombudsmöte 1920 tog Jeanna Nilsson upp frågan om de framtida verksamheterna för SMKF. Nya aktiviteter behövdes för att möta de behov som fanns. Hon föreslog föräldraaftnar för att diskutera sociala frågor och särskilda verksamheter för ungdomar. Jeanna Nilsson hade också motionerat om stöd för Norrlands kvinnor, något som resulterade i ett intensivt arbete från föreningarna inom SMKF. Tillsammans med Röda Korset planerades inrättande av sjukhem, där det var långt till sjukvården. Sjukstugor och förlossningshem, spädbarnshjälp och barnavärn växte fram. Enskilda föreningar åtog sig ett särskilt ansvar för en ort och arbetade med insamlingar och för att fylla behoven av sjukvårdsmateriel. Insamlade medel lämnades över till Röda Korset. Arjeplog, Korpilombolo, Saxnäs, Dikanäs med många fler blev välkända namn ute i de lokala föreningarna. Detta sociala projekt fick lång livstid och fyllde ett stort behov. Förbundet blev genom detta och andra projekt en social föregångare. Arbetet utvecklades och bedrevs av de lokala föreningarna, men projekten blev samtidigt en sammanhållande kraft för hela förbundet.

Valrörelsen 1921, den första då kvinnor kunde väljas in i riksdagen, engagerade bland andra Jeanna Nilsson, som valtalade i Värmland, Småland, Halland och Närke. Hon trivdes i den politiska hetluften och det omtalas hur det kunde slå gnistor om hennes politiska anföranden. Hon såg också till att bilda nya klubbar under sina resor. Jeanna Nilsson avgick från SMKF:s styrelse 1925 och som ordförande i Kristinehamns MKF 1927. Därmed avslutade hon sin pionjärinsats i moderat politik.

Jeanna Nilssons händelserika liv är fascinerande för en sentida iakttagare. Hon var rikt begåvad inom olika områden och behöll hela tiden musikintresset även om hon måste avstå från en egen sångkarriär. Hon skötte ett stort hushåll. Hon hade ett rikt kontaktnät, inte minst genom Svenska Folkförbundet. Hon var idérik och praktiskt verksam. Hon såg behov av insatser och verkade outtröttligt för att lösa dem. Av bevarade brev framstår att hon hade ett gott stöd i sin make för att bedriva den politiska verksamheten. Ett starkt argument för Jeanna Nilsson var att barnens framtid skulle präglas av lika rättigheter för män och kvinnor.

Sammanfattande reflexioner

De ovan presenterade kvinnorna var särpräglade personligheter. Deras övertygelse om att kvinnor kunde och borde ha skyldigheter att göra en samhällsinsats, delades ingalunda alltid av männen i deras omgivning. Däremot tycks de ofta ha haft ett gott stöd av sina närmaste manliga anhöriga, såsom fadern eller maken. De flesta av de presenterade var yrkesverksamma och var eller kunde med eget arbete bli ekonomiskt oberoende. De vederlade som personer själva, argumenten mot kvinnlig rösträtt. Det kunde inte med trovärdighet hävdas att de var okunniga om organisationsverksamhet eller ekonomiskt ignoranta. De visade tvärtom en insikt om samhällsproblem, som många män saknade. Den insikten hade de många gånger förvärvat i praktisk föreningsverksamhet. Där hade de också ingått i ett nätverk med andra kvinnor. Fredrika-Bremer-förbundet, Röda Korset, Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, Svenska Folkförbundet samt olika försvarsföreningar med flera organisationer återkommer flera gånger i presentationerna. Föreningslivet utgjorde den arena, varifrån de kunde verka, och därifrån kunde de gå vidare med nya insikter, stärkta i sin övertygelse om att det inte bara var en rättighet för kvinnor att delta i samhällslivet, utan även en skyldighet att bidra med sina förvärvade erfarenheter.

De moderata kvinnor som här har presenterats är föregångare inom skilda områden utöver den politiska sfären. Ebba von Eckermans engagemang för kvinnors möjlighet till utbildning måste nämnas, Lizinka Dyrssens insatser inom Röda Korset, Fredrika-Bremer-förbundet och särskilt för lanthushållsläroverutbildningen var också en pionjärgärning, liksom Louise Stenbecks skogs- och naturvårdsintressen. Cecilia Milow kan kallas både författare och socialpedagog, grundaren av fritidshem, medan Valfrid Palmgren var pionjär då det gällde bibliotekarieutbildning och folkbibliotek. Stina Quints och Lilly Hellströms skapelse Folkskolans Barntidning innebar liksom Cecilia Milows introduktion av engelsk litteratur en satsning på god läsning för barn. Jean-na Nilssons verksamheter för sjukvårdsinsatser i glesbygder är ytterligare exempel på framgångsrika initiativ med bestående resultat. Vi får heller inte glömma att bakom dessa fanns ett otal andra kvinnor, som arbetade träget med syftet full medborgarrätt för både män och kvinnor.